

IBN ARABIYNING FIKRLARIDA BORLIQNING
ASOSIY QONUNLARI

Yarashova Mohlaroyim Shuxrat qizi

Osiyo xalqaro universiteti Tarix va filologiya kafedrası o'qituvchisi

mohlaroyimyarashova@gmail.com

Annotatsiya: *Ushbu maqolada Ibn Arabiy ta'limotida mavjudlik va vujud haqidagi nazariyalar muhokama qilinadi. Islom aqidasi ko'ra, Alloh ta'olo borliqni yo'qlikdan yaratgan va har bir mavjudot, jumladan, jannat, do'zax, farishtalar, jinlar, ruhlar va boshqa olamlar Allohning vujudi bilan mavjuddir.*

Kalit so'zlar: *tasavvuf, din, ta'limot, mavjudlik, ma'naviyat, imon, shariat, falsafa, qadriyat, axloq.*

Islom aqidasi ko'ra Alloh ta'olo borliqni yo'qlik olamidan paydo qildi yoki boshqacha aytganda adamdan vujudga keltirdi. Demak, biz bilgan, ko'rgan, ushlagan, o'ylagan hamma narsalar vujudga mavjuddirlar, ya'ni jannat-u do'zax, arvoh-u farishta, jin-u shayton, dunyo olami, ruhlar olami, malakut va lohut olami vujud bilan bordirlar. Adam, ya'ni yo'qlik olami qandayligini Haqdan o'zga zot bilishga qodir emas. Ibn Arabiy mana shu ikkilik, adam va vujud bir-biridan ayro emas deb tushuntiradi. Agar ularni alohida deyilsa, "vahdat", ya'ni Allohning zoti birlikdan iboratligiga zid bo'ladi. Diniy istiloh bilan aytilsa, "shirk" bo'ladi. Shirk esa Qur'onda eng ulug' gunohlar sirasiga kiradi va shariatdagi "tavhid"ga qarshi bo'lib qoladi. Islomga kirishning birinchi sharti bo'lgan "La ilaha illalloh" ("Allohdan o'zga iloh yo'qdir") imon kalimasini rad qilgan bo'ladi. Allohdan o'zga zot yo'q ekan Ibn Arabiy ta'limotiga ko'ra "Har qanday kasrat vahdatdan iborat", ya'ni har qanday ko'plik asosida bir yotadi.

Ibn Arabiy hadislarning botiniy ma'nolari o'zi aytayotgan ta'limotning to'g'riligiga ishora qilayotganini aytadi: Shuning uchun ham payg'ambar s.a.v. bunga ishora qilib: "Dahrni so'kmanglar, chunki dahr bu Alloh ta'oloning o'zidir", deb Alloh taboraka va ta'oloni har qanday sherikdan, tengdan va kuchdan poklaganlar" [1].

Ibn Arabiy "O'lmaslaringizdan burun o'linglar", "Men naflar orqali Menga yaqinlashayotgan bandani sevaman. Sevdimmi uning qulog'iga, ko'ziga va qo'lga aylanaman...", "Albatta, mo'min mo'minning oynasidir" kabi hadislarni ham keltirib, ularda Allohdan o'zga borliq yoki vujud yo'qligiga ishora ekanligini bayon qiladi.

Qur'oni Karimda "Undan boshqa barcha narsalar halok bo'lar" (Qasos: 88.), ya'ni Undan o'zga mavjud yo'q. Undan boshqa vujud yo'q. Boshqa bo'lsa, u halokatga mahkumdirlar. Faqat "O'zigina boqiydir" (Rahmon: 27.), ya'ni Undan o'zga biron narsa yo'qdir.

Ibn Arabiy "Yana sendan so'rasalarki, "Alloh ta'olo o'z kalomida "Uni ko'zlar idrok qilolmas, U ko'zlarni idrok qilar. U latif va xabardor zotdir" (An'om: 103.), degan. Sen bu oyatga xilof aytyapsan, aytganlaringda haqiqat qani?". Javob shuki, "Bizning hozirgacha

aytganlarimiz “Uni ko’zlar idrok qilolmas, U ko’zlarni idrok qiladi”ning ma’nosi edi, ya’ni vujudga biron kimsa yo’q va biron kimsaning Uni idrok qiladigan ko’zi ham yo’q. Agar Undan o’zganing bo’lishi joiz bo’lganda edi, Undan o’zganing Uni idrok etishi ham joiz bo’lar edi. Alloh subhanahu ta’olo o’zining “Uni ko’zlar idrok qilolmas” degan oyati bilan O’zidan o’zga yo’qligini eslatma qilgan. Bu Uni Undan o’zga idrok qilmas deganidir. Aksincha, Uni U idrok qiladi, faqatgina U. Uning zotini Uning o’zi idrok qiluvchidir, o’zga emas. Uning vujudidan o’zga ko’z yo’q. Kimki, “Ular (ya’ni, ko’zlar) Uni idrok qilolmas, chunki, ular muhdas (paydo qilinmish)dir, muhdas qadimni idrok qilolmas”, desa, u o’zligini anglamagandir. Undan o’zga na narsa bor va na ko’zlar. U o’z vujudini hech qanday idroksiz va hech qanday zotsiz idrok qiladi” [2].

Hujviri “Kimki dilini foniya bog’lasa, foniya fano bo’lgach mehnat-u ranji zo’ye’ bo’ladi. Kimki jonini hazrati boqiyga topshirsa, nafs fano bo’lgani bilan baqoda qoyim turadi. Bas, kimki, Muhammadga s.a.v. odamiyat ko’zi bilan qaragan bo’lsa, u dunyodan o’tdi va unga qilgan ibodati ham dunyodan o’tdi. Kimki, unga haqiqat ko’zi bilan boqqan bo’lsa, uning dunyodan o’tgan o’tmaganligi unga bir xildir. Chunki u baqo holida o’z baqosini Haqda ko’rdi, fano holida esa fanosining Haqdanligini ko’rdi. Bir holatdan ketgan bo’lsa, bir holatni qabul qildi. Bir holatning ikkinchi holatda turishini ko’rdi. Uning haqqi ikromi miqdoricha ulug’ladi. Dil savdosini birovga nisbat qilmadi va ko’z savdosini xalqqa qaratmadi. Bu haqda shunday deganlar: “Xalqqa boqqan holikdir, Haqqa qaytgan molikdir”, ya’ni yaratilmishga qaram bo’lish halokatdir, Yaratuvchiga murojaat qilish o’shanga ega bo’lishdir [3].

Inson mavjud ekan u hamisha o’zligini anglashga intiladi. Va doim “Men kimman?”, “Qayerdan keldim-u qayerga ketaman?”, “Hayotda mening o’rnim nimadan iborat?” kabi olam va odamga taalluqli masalalarni o’ylaydi yoki mavjudlik va uning mohiyati to’g’risida bosh qotiradi, bu savollarning yechimini izlaydi. Har bir inson bu borada o’ziga xos yo’ldan boradi. Ibn Arabiy aytganidek, “Yer yuzida nechta odam bo’lsa, Haqqa eltuvchi yo’llar o’shancha” bo’ladi.

Insonlar orasida bu borada alohida juda ilg’or fikrlovchilari, o’z ustida izlanuvchilari, yangicha yondashuvlarni vujudga keltira oladigan qobiliyatlilari bo’ladiki, ularning bu masalalar borasida o’rtaga tashlagan fikr, qarash va nazariyalari asrlar o’tsa hamki insoniyatning ma’naviy boyligigina bo’lib qolmasdan balki insoniyat ma’naviy ehtiyojini qondiruvchi sarchashmalardan biriga aylanadi. Ibn Arabiy ana shu o’tkir muammoni, qarama-qarshilikni yumshatishga, kelishtirishga harakat qilgan buyuk mutafakkir hisoblanadi.

Mutasavvif hadisi qudsiyga murojaat qilib Allohdan o’zga borliq yo’qligiga dalil ekanligini ta’kidlaydi: “Nabiy sollallohu alayhi vasallamdan rivoyat qilinadi: “Alloh ta’olo bandasiga aytar ekan: “Ey, Odam bolasi men bemor bo’ldim, meni ko’rishga kelmading, narsa tiladim, menga bermading”. Bunda so’rovchining ham bemorning ham vujudi uning vujudi ekanligiga ishoradir. So’rovchining vujudini Uning vujudi deyish joiz ekan,

demakki, borliqdagi barcha narsalarning oraz-u javharlarning ham vujudini Uning vujudidir demoqlik joizdir” [1].

Ibn Arabiy ash'ariylarni faylasuflar va mu'taziliylardan farqli o'laroq so'fiylarning “ru'yatulloh” (“Allohni ko'rish”) borasidagi aqidalariga qo'shildilar deydi. U yozadi: “Xudo o'zining yaratganlarini o'zini tanishiga targ'ib qiladi. Va bu zarurdir. Mu'taziliylar Xudoni ko'rish mumkinligin rad etadilar, ash'ariylar esa aql orqali buni mumkin deb hisoblaydilar hamda shariat va o'zlarining qarashlari bilan mustahkamlaydilar”. Shuningdek, Ibn Arabiy so'fiylarning ash'ariylar bilan mohiyatan bir-biriga juda yaqin qarashlari sirasiga “Tajdidul a'roz” (“aksidensiyaning o'zgarib turishi”)ni ham kiritadi. U ash'ariylarning bu boradagi fikrlari bilan o'zining so'fiylik tizimidagi fikrlarini solishtirib, ular o'rtasidagi yaqinlikni ko'rsatib beradi: “Ash'ariylar butun borliqni yagona substansiya (Javhar) deydilar. Biz mohiyat yagona deymiz. Ular yana deydilar: “U araz (aksidensiya) da farqlanadi”. Biz deymizki: “U shakl va hajmda ko'payadi”. Deydilar: “Nimaiki yo'q bo'lsa, o'zgaga bor, yoki o'zgaga aksidensiya (araz) da bor, yoki o'zgaga xossada bor”. Qanday xohlasang aytaver” [4].

Xulosa qilib aytganda, Ibn Arabiy ta'limoti Islomda vujud va borliqni haqiqiy anglashga bo'lgan yondashuvni taqdim etadi. U o'zining ruhi va tasavvuri orqali, insonning haqiqiy maqsadi – Allohni tanish va uni his qilish ekanligini ko'rsatadi. Bu ta'limot hozirgi kunda ham insoniyat ma'naviy ehtiyojlariga javob bera olish imkoniyatiga ega bo'lib, ko'plab insonlar uchun ma'naviy o'sish va rivojlanishga turtki bo'lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. ال ك تب دار :ب يروت .عربي ابن محمد بن بن علي بن محمد الدين محي .الوجودية الرسالة 38-ص. 2004. العلمية
2. ص-44. 2004. العلمية ال ك تب دار :ب يروت .الوجودية الرسالة .عربي ابن الدين محي
3. لجنة :القاهرة .ق نديل الهادي ع بد اسعد ت ع ليق و ت رجمة .ل لهجوي ري المحجوب ك شف ص-228. 1973. ب الا سلام ي فال تعر
4. Ibn Arabiy Fususul Hikam. Bayrut: Dorul kitabil arabiy, 1946. 268-bet.
5. Sobirovich, T. B. (2023). Basic Criteria for Building the Third Renaissance in Uzbekistan. Asian Journal of Applied Science and Technology (AJAST), 7(1), 149-157.
6. Turdiyev, B. S. (2019). The role of national harmony in the strategy of spiritual renewal. Scientific Bulletin of Namangan State University, 1(6), 229-233.
7. Sobirovich, T. B. (2022). Uzbekistan is a Country of International Harmony and Religious Tolerance. Procedia of Philosophical and Pedagogical Sciences, 32-35.